

Ne glede na avtorjevo stališče do strukturalizma lahko rečemo, da so nekatere, čeprav »drugotne strukturalistične prvine« značilne tudi zanj. Izhodišče njegove analize je sinhronično, priznava arbitralnost znakov, neprestano išče funkcionalne zakonitosti jezikovnih prvin; včasih začuti celo potrebo po terminološki »inovaciji«, sicer ne bi bilo razumljivo, zakaj je Milewskega termin »klasifikacija historična« nadomestil s terminom »genealogična«. Sprašuje se po namenu jezikoslovja in poudarja potrebo po izkoriščanju in uveljavljanju teh dognanj v praksi. Strinjamo se z njim, da dejanski jezikovni opisi daleč zaostajajo za teoretičnimi razglabljanji strukturalistov, vendar nam Slovencem še nikakor ne grozi »larpurlatiščno teoretično brezdelje«, ki izhaja po avtorjevem mnenju iz pomanjkanja konkretnega raziskovalnega dela, ker se število jezikoslovcev večja, raziskovalna problematika pa se statistično manjša. Tudi glede praktične uporabnosti stroke se z avtorjem strinjamo, da je treba na njeni podlagi poskrbeti za dovršeno »normira-

nje«. Prav normativno področje pa za uspešno rešitev mnogih drobnih vprašanj, vsaj kar zadeva položaj slovenskega knjižnega jezika, zahteva dodatno definicijo o knjižnem jeziku, saj Mańczakova splošna definicija jezika zajema vse, kar je govoreno ali tiskano v razponu od individualnega govora, dialekta do vseh zvrsti knjižnega jezika v preteklosti in sedanjosti; tudi vprašanje »purizma« za nas ni tako preprosto. Kriterij normiranja, ki ga priporoča, je načelo pogostnosti, ki izhaja iz dejanske analize jezikovnega stanja. Jezik je tekst oziroma so teksti. In če vprašamo, na katere tekste naj pri normiranju apliciramo to načelo? Na sodobne knjižne tekste z najvišjo naklado, odgovarja Mańczak. Preostane nam še eno vprašanje: ali res lahko vse verjamemo statističnim podatkom? Delo odlikujejo: široko poznavanje jezikov in jezikovnih pojavov, kritična in prodorna analiza, svežina in duhovitost v sklepanju. Našli bomo v njem veliko delovnih izkušenj in raziskovalnih podbud.

Martina Orožen
Filozofska fakulteta Ljubljana

PREPORODOVCA IN KLADIVARJA JUŠA KOZAKA KULturna IN NARODNA KONCEPCIJA, IZPOVEDANA V LITERARNEM PISMU O GOSPODINU FRANJU

Preporodovec Juš Kozak je svoj odnos do slovenstva in jugoslovanstva pa tudi do njunega medsebojnega razmerja razgrnil, kakor je znano, najprej v 12. številki Preporoda, 25. junija 1913, in nato še v leposlovni Celici leta 1932. Žal pa je ostalo pozabljeno Kozakovo literarno pismo, ki ga je z Dunaja poslal uredništvu Književnih novosti, izhajajočih na Reki v uredništvu Milana Marjanovića.¹ Kozak je še poprej objavil v Književnih novostih literarno pismo o Kraigherjevem romanu Kontrolor Škrobar, naslednje njegovo pismo, nanašajoče se na Gospodina Franjo, neposredno izhaja iz prvega. Obe pismi pa sta v resnici oceni novih slovenskih romanov. Podobno kot Župančič v kritiki Gospodina Franja² tudi Juš Kozak meni, da novega romana Podlimbarskega ne gre »presojeti s strogo umetniškega stališča, temveč iz povsem drugih vidikov, ki jih je podal pisatelj z romanom samim«, oziroma kakor pravi v odstavku poprej, »na socialnem,

političnem in kulturnem polju«. A Juš Kozak se kljub temu ne izogne tudi umetniškemu vrednotenju romana in sklepa: »Roman ni umetniško zasnovan niti dovršen. Tehnika je vrlo pomankljiva. Pisatelju pa se je posrečilo, kar je hotel ustvariti: kulturno sliko, kjer bijeta dva naroda boj za prevlast. Tako korumpirana uprava ne more naroda, elementarnega v svojem bogatem čustvovanju in mišljenju, nikdar prebaviti, kvečjemu podjarmiti. Ustvaril nam je preživel sliko, tako da človek kljub nedostatni tehniki in umetniškega obdelanja ne more odložiti romana, temveč sledi toliko in toliko nerazrešenih problemov, da se končno povsem zatopi v življenje romana ter sledi pazno motrečemu idealistu na vseh njegovih potih (...). Na par mestih se je pač povzdignil pisatelj do strogo umetniškega slikanja (...). Vstajo je pisatelj izborni podal: ne govori o njej, temveč na široko poda njene premise v socialnem in političnem življenju, v karakteru naroda, a matematični rezultat na podlagi teh premis je odločen in drzen. Zato tudi uspeh ni izostal (...). Malo je dosedaj del, v katerih bi pisatelj tako globoko pro-

¹ Kozak J. Dunaj. Literarno pismo. Podlimbarski: Gospodin Franjo. Književne novosti, Zagreb—Rijeka. 1/1914, 347—348, 364—365.

² O. Župančič: Gospodin Franjo. Sn 1914, 123.

drl v nacionalno dušo podjarmljenega naroda.«³

Kakor ni bilo mogoče dokazati kakršnega koli stika ali neposrednega in dejavnega razmerja med Masljem in preporodovci,⁴ pa je, zahvaljujoč literarnemu pismu Juša Kozaka, mogoče sklepati o razmerju preporodovcev do Gospodina Franja in do njegovih političnih in socialnih misli in vzgibov.

Zanimivo je že to, da je iz površnega ali površinskega pisateljevega pristopa kritik Juš Kozak izvajal in ugotavljal pozitivno posledico, ki je v tejle obravnavi pomembna zaradi lastnega Kozakovega socialnega in političnega naziranja. O Masljevi literarni metodi namreč pravi: »Ravno ta činjenica, da je pisatelj samo prisluškoval, opazoval, nikjer pa individualno razmotrival, je bila vzrok, da je podal tako točno sliko, kjer je zabeležena tako rekoč vsaka kretnja in gesta.«⁵

Kar zadeva Kozakov socialnopolitični interes, ki korelativno vsaj deloma pojasnjuje interes preporodovcev za družbena vprašanja, je treba poudariti, da že v oceni Kraigherjevega romana naglaša, kako je delo »specifično slovensko, socialno in politično.«⁶ Za roman Podlimbarskega pa ugotavlja socialno plast celo kot prvo in izrazito pomembno: »Razširil je [s posegom v bosensko življenje] obzorje našega domačega življenja na socialnem, političnem in kulturnem polju.« In ko razčlenjuje Podlimbarskega roman, ga razčlenjuje najprej prav po njegovi socialni plasti: »Posameznik, apostol človečanske altruistične ideje v boju proti vsesplošni korupciji na eni strani, a v drugi označujoč evangelij ljubezni in blagostanja sužnjem in uklenje-

nim.«⁷ Da je socialna plast Gospodina Franja za Juša Kozaka tako zanimiva, je toliko pomembnejše, ker priteguje idejnosti romana v nadaljnjem razpravljanju tudi glede narodnopolitične in kulturnopolitične plasti, ki sta za preporodovca nasploh posebej pomembni in ju zato tudi z značilno zavzetostjo razčlenjuje.

Motto Kozakovega literarnega pisma oziroma kritike je hkrati tudi osnovna misel Kozakova o nacionalnem razmerju med južnimi Slovani, Jugoslovani. Ko govori o »nacionalni duši podjarmljenega naroda«, kateri je pisatelj prisluškoval, jo »opazoval, nikjer pa individualno razmotrival«, sklepa: »Nehote čutimo sedaj isto rasno dušo v teh ljudeh, vidimo, da zamoremo z njimi čutiti in misliti, kakor sami s seboj.«⁸ Kakor bodo nadaljnje in sploh vse zveze v rabi besede *rasa* v tem literarnem pismu potrdile, pomeni ta izraz v besedilu Juša Kozaka isto kot sicer izraz, kakršen naj označuje narodne skupine npr. Slovanov, Germanov, torej širši izraz, kot je narod.⁹ To pa pomeni, da preporodovec in kladivar Juš Kozak razločuje in zavestno poudarja različni razvoj in pa narodno plemensko zvezo med sorodnimi jugoslovanskimi narodi, ki da so »rasno« povežani, identični, ali kakor pravi v kritiki: »Loči nas samo razvoj, ki jim je določil drugo smer, kakor nam. Tudi v nas so dispozicije vsega njihovega čustvovanja, a tē prebude šele v druženju z njimi.«¹⁰ Prav v tem smislu je postavil Kozak tudi motto literarnega pisma in ga politično programsko zelo jasno poantiral: »Dispozicije, ki so nam dane, moramo razvijati... To je naša zgodovinska naloga, mi jo moramo izvršiti.«¹¹

Takšnemu »rasnemu« razločevanju oseb v Masljevem romanu, ki glede avtorjevega hotenja gotovo ni neutemeljeno ali nasilno,¹² je ostal Kozak v kritiki do kraja zvest in jo je dosledno in torej ne zgolj po naključju uporabljal: »V vsaki osebi je ustvaril rasno karakteristiko, dedno in značilno za pripadnike gotovi rasi.« Razločuje med muslimanskimi vzhodnjaki, katoliškim Bobojedcem, ki so ga socialne razmere socialno mišljenjsko izkazale, in pravoslavni Srbi. O Jovici, ki je tudi »predstavnik te rase« kot Bobojedec, pravi, »noče samo blagostanja, temveč zahteva, da se ceni in spoštuje vse ono, kar jim je sveto in večno na svetu: srbstvo s svojim bogastvom, latentnim o prirodnih moči.«¹³

Kozakovo postavljanje ene »rase« proti drugi pa kajpada nima nikake rasno-ideološke osnove, marveč že označeni politič-

³ Kozak: Literarno pismo, 348, 364.

⁴ Prim. J. Rotar: Socialna in politična misel Podlimbarskega. SM, Ljubljana. 1969, 220—222.

⁵ Kozak, n. d. 364.

⁶ Prav tam, 347.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam, 364.

⁹ Pač pa v tem času in še vrsto let poprej uporablja srbski literarni zgodovinar in nacionalistični ideolog Jovan Skerlić precej pogosto izraz »rasa« v ožjem, nacionalnem, konkretno srbskem smislu; prim. J. Skerlić: Izbrani eseji. DZS 1959, prev. Tone Potokar; v razpravi Dogmatična in impresionistična kritika (1901) piše tudi takole: »V resnici se Tainu ni nikoli posrečilo pojasniti, kaj je rasa, kaj okolje in kaj trenutke«, str. 55. Drugi primeri pa kažejo doslednejšo rabo v smislu 'narod'.

¹⁰ Kozak, n. d. 364.

¹¹ Prav tam, 347.

¹² Prim. J. Rotar, n. d. 187—191.

¹³ Kozak, n. d. 364—365.

ni, pa tudi kulturni smisel; sicer se tudi ujema s tistim v romanu. Tudi po vsej vsebinski in idejni plasti Gospodina Franja je ubrano popolno soglasje med Masljem in preporodovskim kritikom: »Roman zvrši resignirano. Vilar je progan, a drugi glavni junak, Jovica, spozna, da je svoboda Bosne le prazna fabula. Odrešiti jo zamorejo samo lastni ljudje. Kajti nemogoče je tujcu, ker je preslab, da bi zamogel voditi, ustvariti kulturo ljudstvu (podčrtal J. Kozak!), ki nosi v sebi bogastvo za kulturo, ki bi ustvarila vse drug pojem človeštva (pač: človečnosti), kakor pa so ga podali Germani.«¹⁴ Brez slehernega nasilja nad besedilom smemo iz tega citata povzeti misel o Kozakovem razmerju do kulture z vidika demokratičnosti in človečnosti, pri čemer, značilno za tisti čas, posredno s teh vidikov postavlja v medsebojno razmerje slovanstvo in germanstvo, in sicer po kriteriju človečnosti do narodnega vprašanja.

Torej je to Kozakovo literarno pismo zgovorno tudi v tistem smislu, ki se zdi Vladimiru Dedijeru pomanjkljivo in nejasno zastopan v konceptiji preporodovcev, v smislu namreč, da je ta revolucionarna smer menda precej zanemarjala družbena vprašanja.¹⁵ Gotovo se ni ukvarjala s socialnimi vprašanji neposredne družbene prakse, za kar ni imela nikakih dejanskih možnosti; prav gotovo pa izhaja iz zgornjega Kozakovega stavka in sploh iz okoliščin, da se najbolj približuje romanu po njegovi socialnopolitični plasti, da je načeloma imela vendarle dokaj jasen in tudi pravičen odnos do socialnega vprašanja nasploh oziroma izrazito razvit občutek za družbeno in narodno pogojenost kulture, za njeno namembnost ljudstvu in za človečnost kot glavno kakovostno komponento kulture. Da je kultura pogojena nacionalno, kar trdi Kozak v omenjenem pismu in kar izhaja hkrati iz Masljevega romana, in sicer v zvezi z ljudstvom v Bosni, prav gotovo ni nikak anahronizem ne za čas nastanka romana in kritike ne za današnji čas. Ta plast kritike je sploh posebej dragocena in po tej strani dopolnjuje obsežno gradivo, ki ga je glede političnoidejne in kulturne konceptije preporo-

dovcev zbral in v novem preporodovskem zborniku objavil preporodovec Ivan Kolar.¹⁶

In mogoče ne bo odveč, če tudi tistemu osrednjemu vprašanju, ki je v pravkar omenjeni Kolarjevi razpravi že dovolj obširno osvetljeno, dodamo še pripadajoče misli iz Kozakove kritike Gospodina Franja. Gre za interpretacijo vprašanja o razmerju slovenskega naroda do jugoslovanstva v političnem in kulturnem oziru, seveda z vidikov preporodovcev. Juš Kozak pravi dobesedno takole: »Sujet romana, kakor rečeno, ne koreniti v slovenskem življenju, vendar se to končno popolnoma pozabi, kajti sorodstvo je tako globoko, da se zdi, da slika pisatelj naše življenje, naše težnje. Rasna duša v nas se prebudi in živi med svojimi. Baš radi tega sem na čelo ocene postavil gornje moto in dejal, da je roman Podlimbarskega zakladnica. Tudi v nas je isto življenje, ali vsaj dispozicija zanj, iste so težnje in po svoji visoki stični vrednosti nam potrjujejo vero, da zamo-remo zgraditi močno stavbo nacionalne kulture, ako razvijamo lastne sile. (Podčrtal J. R.). Podati zamoremo tudi mi v razvoju človeštva nov pojem človečanstva v kulturnem in političnem življenju, ki bo gotovo istovreden z onimi, katere smo prejemale dosedaj.«¹⁷ Tu kajpada ni nikakega dvoma, da gre za slovensko nacionalno kulturo, za razvijanje lastnih slovenskih sil v vsakem pogledu, ne pa za kakršenkoli kulturni ali politični »ilirizem«, katerega skuša najti Vl. Dedijer in prikazati v omenjenem delu. V spisu moremo torej videti jasno opredelitev preporodovca Juša Kozaka za individualni narodni in kulturni razvoj Slovencev z dispozicijami za politično povezavo z lastno »raso«. »To je naša zgodovinska naloga, mi jo moramo izvršiti«, premišljeno poudarja misel v motu. Gotovo tudi ni nikako naključje, da preporodovski narodno in kulturnopolitično graditeljsko usmerjeni Juš Kozak v času ekspresionizma v naši književnosti sklepa svoje literarno pismo o Masljevem Gospodinu Franju z značilno literarnoprogramsko mislijo, trdeč, da je »roman naznačil povratek k resni umetnosti pri Slovencih, k širokemu, epskemu pripovedovanju.«¹⁸

Končno velja, ob tako izrazitem skladju med idejnostjo Masljevega romana in preporodovskimi kulturnimi in političnoidejnimi konceptijami Juša Kozaka, posebej navesti eksplicitno trditev pisca tega literarnega pisma, da osebno pisatelja ne pozna in da potemtakem ni bilo povezave med preporodovci in Masljem, čigar roman je bil dokončan marca 1913, objavljen pa

¹⁴ Prav tam, 365.

¹⁵ Vl. Dedijer: Sarajevo 1914. Ljubljana 1967, 319–320.

¹⁶ Ivan Kolar: Vladimir Dedijer, Sarajevo 1914 (Pripombe k poglavju o Preporodu), v zborniku Preporodovci proti Avstriji. Uredil Adolf Ponikvar. Zavičaj Borec, Ljubljana 1970, 340–403.

¹⁷ Kozak, n. d. 365.

¹⁸ Prav tam.

pred novim letom 1914.¹⁹ Juš Kozak namreč piše: »Pravoslavni Srbi so je posvetili pisatelj največ pozornosti, že s tem, da jih je najbolj proučeval. Ne poznam osebnosti pisatelja samega, toda če sklepam po značaju inženirja Vilarja, mi je razumljivo, zakaj nastopajo v prvih vrstah, ker Vilar ob njih mišljenju in čustvovanju tako rekoč brusi svoje nazore.«²⁰

Če se ponovno ozremo na zbornik Preporodovci proti Avstriji, ki je dragocen doprinos k novejšemu zgodovinoписju tako zaradi posameznih prispevkov — razprav, kakor tudi zaradi obilice pozabi otelega gradiva in še posebej zaradi seznama vseh danes ugotovljivih nekdanjih preporodovcev, potem naj omenimo, da je škoda, ker to značilno in zaradi odročne objave nasploh pozabljeno Kozakovo literarno pismo

v delu ni upoštevano. Knjiga postane historiografski vir, morebitne kasnejše pripombe, četudi so avtentične, pa večinoma zapadejo pozabi.²¹ — O značilni narodno-politični situaciji pri nas pred leti — ta pripomba naj bo dovoljena spričo narave tukajle obravnavane problematike — dovolj zgovorno priča okoliščina, da tako obzirnó blagih pripomb Ivana Kolarja, kot jih bemo na straneh tega zbornika v zvezi s svojevrstnimi in tedaj v skoraj vseh naših občilih sila populariziranimi razlagami avtorja Sarajeva 1914 o namišljenem ilirizmu v vrstah preporodovcev, leta 1967 ni bila v stanju priobčiti ne ena ne druga osrednjih slovenskih publikacij, o čemer bemo na strani 403.

Janez Rotar
Pedagoška akademija Maribor

O TRETJEM PRAVOPISU MAKEDONSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Prvi pravopis mladega makedonskega knjižnega jezika je izšel sredi leta 1945. Sestavila ga je komisija za jezik in pravopis pri takratnem makedonskem ministristvu za prosveto.

Prvi makedonski pravopis je obsegal komaj 20 strani, izšel pa je v 50 tisoč izvodih. V njem je bilo uveljavljeno fonetično pravopisno načelo. Makedonska cirilska azbuka (abeceda) je v tem pravopisu štela 31 črk, posebej pa naj omenim le: k', r', ђ, љ, S = dz, Ъ = dž. Redukcija nenaglasjenih samoglasnikov v knjižni makedonščini ni bila priznana. Znak za nekdanji nosni o (ж) je bil največkrat zamenjan z a, vpeljan je bil znak p (r) z vrednostjo samoglasnika, uveljavljeno izenačevanje po zvonečnosti. V tem pravopisu je bilo urejeno tudi vprašanje postpozitivnega člena (čovekot, čovekov, čovekon). Pri postavljanju norm knjižnemu jeziku se je Pravopis največ opiral na osrednja narečja (Veles, Prilep, Bitola). Izkazalo se je, da so pravila, ki so bila v tej knjižici nanizana v štirih poglavjih (fonetika, morfologija, raba velikih črk

in ločila), tudi pozneje v glavnem obveljala.

Drugi makedonski pravopis s pravopisnim slovarjem so prosvetne oblasti potrdile konec leta 1950, izšel pa je marca naslednjega leta na 184 straneh. Avtorja pravopisnih pravil sta bila Blaže Koneski in Krum Tošev, slovar z okoli 6 tisoč besedami pa sta sestavila Božo Vidoeski in Rada Ugrinova.

Kakšne novosti je prinesel drugi pravopis? Oblike iterativnih glagolov tipa *kažue, pišue, donesue* so zamenjane z bolj živimi osrednjimi *kažuva, pišuva, donesuva*. Pri enozložnih moških samostalnkih so bile odpravljene dvojice za množino (na -oi, -ei in -ovi, -evi), tako da so ostale samo oblike na -ovi, -evi (*nosovi, noževi*); raba črke Ъ se je razširila na vse primere, kjer se je govoril palatalni g (prej *revpek, ka-lyrep* zdaj *r'evpek, ka-lyr'ep*). Relativni zaimeki se pišejo v novem pravopisu skupaj (kojašto, koešto itd.), medtem ko so se v prejšnjem pisali narazen (koja što, koe što).

Razvoj makedonskega knjižnega jezika in nekatere spremembe v pravopisni praksi sta v zadnjih letih pospešila izdajo novega pravopisa. Izšel pa je v treh verzijah: leta 1969 kot priročnik za šole (190 str.), leta 1970 v istem obsegu kot »mali pravopis« in kot jubilejna izdaja ob petindvajsetletnici izida prvega pravopisa. Tretja verzija ima 612 strani (slovar obsega okoli

¹⁹ Prim. J. Rotar, n. d. 290.

²⁰ Kozak, n. d. 365.

²¹ Prim.: Jaka Avšič: Sarajevo 1914. Nekaj pripomb glede slovenskega mladinskega preporodovskega gibanja ob knjigi Vladimirja Dedijerja. Naši razgledi 1967, 471—472; Vera Albreht: Se o preporodovskem gibanju. NR 1967, 505; Tomaž Košir (J. Rotar): Tolmačenje in pričevanje. NR 1967, 633.